

О. Іванюченко,

викладач кафедри економіки підприємства
Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

ЛЕГАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВИНАХІД» НА РІВНІ ЗАКОНУ ТА ПІДЗАКОННОГО АКТА: КОМП'ЮТЕРНА ПРОГРАМА

При визначенні поняття «винахід» та «комп'ютерна програма» (далі КП), а точніше, понять «об'єктів комп'ютерної програми», з яких вона складається і які можуть бути визнані «об'єктами винаходу», слід керуватися: 1) під «об'єктами комп'ютерної програми» розглядають: «вихідний текст» та «об'єктний код» [1], що відзеркалено лише в законах про авторське право; 2) окремі вчені, в межах системи патентного права, під «об'єктом комп'ютерної програми» розглядають ще і «алгоритм» (зокрема, його блок-схему), окремо і у сукупності з «вихідним текстом», «об'єктним кодом» [2]; 3) В. І. Жуков довів коло об'єктів комп'ютерної програми до п'яти: («математична модель → математичний метод → математичний алгоритм») + → («вихідний текст» → «об'єктний код») [3]; 4) інші точки зору вчених.

Метою цієї статті є визначення поняття через суттєві ознаки кожного з об'єктів, з яких складається комп'ютерна програма, які адекватно відзеркалюють притаманні йому властивості, з якими закон може зв'язати певні правові наслідки в патентному праві, авторському праві або в новому субінституті права (по моделі, близької до наукового відкриття щодо суто математичних об'єктів).

Так, відомо, що поняття — це форма мислення, яка відзеркалює предмети (об'єкти) та явища в їх суттєвих ознаках [4, 257]. Під предметами даного дослідження маються на увазі винаходи та «комп'ютерні програми, як такі» і «комп'ютерна програма, яка є частиною пристрою та / або способу», на які видається патент України. Відомо і те, що словом або словосполученням може висловлюватися поняття, яке у сфері на-

уки, техніки, юриспруденції називають термінами [5, 518–519]. У сфері патентного права поняття має велике значення, оскільки відзеркалює: а) «винахід»; б) «об'єкт(и) винаходу» (продукт, процес) в їх суттєвих ознаках.

Під ознакою розуміємо все те, в чому предмети (об'єкти) та явища схожі один на одного або в чому вони відмінні. Ознаки, які належать кільком предметам (об'єктам) та явищам, називають загальними; ознаки, які належать тільки даному предмету (об'єкту) та явищу, називають відмінними [6, 22]. Суттєвою ознакою є «такі, які є загальними і необхідними ознаками, такі, що належать всім предметам роду і без яких даний предмет не мислимий» [6, 22].

У СРСР «винахід» визначався через «предмет» технічного рішення. Таким предметом була «технічна задача» відповідно до п. 3 Постанови Ради Міністрів СРСР «Про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції» [7]. З часом були внесені зміни і предметом стала «задача» відповідно до п. 21 Постанови РМ СРСР «Про затвердження положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції» [8]. Відповідно, суттєвими ознаками [об'єкта (винаходу)] визначали такі ознаки, «кожна з яких була необхідною, а всі, разом взяті, — достатні» [9], в одному випадку, для рішення лише «технічної задачі» (1959 р.), в іншому випадку, для рішення будь-якої «задачі» (1973 р.) [8].

Визначення винаходу через такі ознаки в Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (далі — Закон) відсутні, але, на рівні підзаконних актів України, ми находимо вимогу до заявника «детально розкрити техніч-

ну задачу», на вирішення якої направлений винахід, описати технічний результат, якого можна досягти при здійсненні винаходу відповідно до п. 6.6.2 Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель (далі — Правила) [10]. В підзаконних актах ознака, як складова будь-якого поняття, яка є в Законі (Цивільному кодексі України [11] (далі — ЦК України), Законі), лише деталізується, а не є новою суттєвою ознакою того чи іншого предмета.

Починаючи з 1993 року законодавцем України було сформульовано три визначення поняття винаходу на рівні Закону.

відповідає вимогам ст. 27 ТРІПС, ст. 52 ЄПК. Недоліком даного визначення винаходу, як і першого, є те, що в ньому відсутня вказівка на те, що саме винахід вирішує (відсутній предмет): «технічна задача» (1959 р.); або просто «задача» (1973 р.).

По-третє, за хронологією, легальне визначення винаходу в редакції від 22 травня 2003 р. [12]. Законодавець повернувся до визначення винаходу від 15 грудня 1993 р., а відмінність полягає в тому, що в словосполученні у «будь-якій галузі технології» (1993 р.) слово «галузь» замінено на слово «сфера» (2003 р.).

Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (ст. 1)

15 грудня 1993 року № 3687-XII	Із змінами від 1 червня 2000 року № 1771-III	Із змінами від 22 травня 2003 року № 850-IV
винахід (корисна модель) — результат творчої діяльності людини у будь-якій галузі технології	винахід — технологічне (технічне) вирішення, що відповідає умовам патентоздатності (новизні, винахідницькому рівню і промисловій придатності);	винахід (корисна модель) — результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології

По-перше, за хронологією, легальне визначення винаходу від 15 грудня 1993 р. [12]. Родовий критерій патентоздатності виражено в двох суттєвих ознаках: [1] результат творчої діяльності людини] + [2] у будь-якій галузі технології]. Результат творчої діяльності людини (далі — РТДЛ) — родове поняття; ...у будь-якій галузі технології — видове поняття. Такі поняття є відносними один до одного, бо словосполучення у будь-якій галузі технології — родове поняття, а видовими поняттями будуть новизна, винахідницький рівень та промислова придатність.

По-друге, за хронологією, легальне визначення винаходу в редакції від 1 червня 2000 р. Родовий критерій патентоздатності виражено в суттєвих ознаках: «технологічне (технічне) вирішення». Видовий критерій патентоздатності виражено в суттєвих ознаках, що віддзеркалюють умови патентоздатності (новизні, винахідницькому рівню і промисловій придатності). Дана редакція

Перш ніж перейти до аналізу діючого визначення поняття «винахід», необхідно зазначити, що визначення будь-якого поняття — це логічна операція, в процесі якої розкривається його зміст через перелік суттєвих ознак предмета, який в ньому (понятті) віддзеркалюється. Серед трьох відомих видів визначення понять, а саме: генетичного, номінального [6, 51] та реального [5, 450] зупинимося на двох останніх при дослідженні як об'єктів винаходу, так і об'єкта(-тів) комп'ютерної програми.

Номінальне визначення поняття характеризує значення слова для визначення поняття, яке наводиться у довідниках, словниках. Правило: для кожної ознаки предмета слід знайти відповідне номінальне визначення і, таким чином, виключити його невизначеність. Реальне поняття визначається з використанням лише тих ознак, які об'єктивно притаманні даному об'єкту і з якими закон може зв'язати певні правові наслідки, зокрема, описати «формулу винахо-

ду», встановити факт порушення прав із патенту; поняття має складатися з визначаємого поняття (менша посилка) та визначаючого поняття (більша посилка). Для того щоб визначити поняття (наприклад, винаходу або комп'ютерної програми), спочатку знаходять найбільш широке, родове («РТДЛ у будь-якій сфері технології»), в об'єм якого входить дане поняття, а потім вказують видові відмінності (новизна, винахідницький рівень, промислова придатність).

Навіть короткий екскурс в історію патентного права свідчить про те, що з'ясування, яка саме ознака в понятті є родовою, а які видовими, є спірним. Тому далі належить окремо проаналізувати три основні поняття: «задача»; «рішення задачі»; «технічне рішення задачі» поряд з нововведеними «РТДЛ, у будь-якій сфері технології», оскільки через родовий критерій винаходу визначається суть винаходу. Відповідно, через родовий критерій винаходу визначається суть: 1) «КП як такої» та 2) «КП як частини пристрою (ЕОМ) та/ або способу», де КП перебуває у причинно-наслідковому зв'язку із певним технічним результатом. Суть винаходу визначена в абз. 2 п. 6.6.1 Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель згідно з яким: «ознаки належать до суттєвих, якщо вони впливають на технічний результат, якого можна досягти, тобто перебувають у причинно-наслідковому зв'язку із зазначеним результатом». Недоліком є те, що недостатньо вказати лише на термін «ознаки» у множині. Лише сукупність ознак (наприклад, А+Б+В+Г), де кожна з них є необхідною, а вся їх сукупність достатньою, породжує технічний результат (наприклад, «Х»), який перебуває з ними (вказаною сукупністю ознак) у причинно-наслідковому зв'язку. Відсутність хоча б одної з вказаної сукупності суттєвої ознаки (наприклад, А+Б+__+Г), не породжує технічний результат («Х»).

Виникає питання: чи відповідає «КП, як така», «КП як частина винаходу (пристрою, процесу)» одному з родових

критеріїв патентоздатності, визначаючим сутність винаходу, а саме: «задача»; «рішення задачі»; «технічне рішення задачі»; «технологічне (технічне) вирішення» чи «результат інтелектуальної діяльності людини» у «будь-якій сфері технології»?

Огляд сучасних публікацій по даній темі в Україні свідчить про необхідність їх детального паралельного дослідження, в силу адаптації національного патентного законодавства з патентним законодавством країн — учасниць ЄС з дотриманням правил формальної логіки. Тобто визначення поняття повинно бути: 1) сорозмірним; 2) ясным; 3) в ньому «не повинно бути кола»; 4) «в ньому не повинно бути заперечення» [4, 276–277].

Саме тому визначення поняття «винахід» (в редакції від 15 грудня 1993 р. та 22 травня 2003 р.) не відповідає вимоги «сорозмірності». Об'єми визначаємого та визначаючого поняття не є однаковими. Порушення даної вимоги приводить до досить широкого визначення поняття «винахід». Воно охоплює і математичні об'єкти.

З одного боку, помилка даного широкого визначення поняття «винахід» характеризується тим, що окремі суттєві ознаки об'єкта винаходу в ньому відсутні. З іншого боку, слід враховувати, що можлива і протилежна помилка, коли визначення поняття «винахід», «КП» в законі буде вузьке.

Якщо вважати, що в Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» відсутнє легальне визначення поняття винаходу, то цей висновок є рівнозначним тому, що всі три редакції ст. 1 не відповідають вимогам поняття як форми мислення, яка віддзеркалює предмети (об'єкти) та явища в їх суттєвих ознаках. Відомі фахівці в галузі патентного права України В. О. Жаров, Н. М. Мироненко, М. В. Паладій та інші [13, 211] вірно вважають, що «визначення поняття «винахід» має важливе практичне значення ... і спричиняє неабиякі труднощі, оскільки в ньому відображена одна з найскладніших сторін розумової діяльності людини».

Звернемо увагу на методологічний підхід авторів коментаря книги IV ЦК України. Під родовим поняттям винаходу, — пишуть вчені, — правомірно розуміти «об'єктивно існуюче явище», що в загальному виді можна визначити як творче розв'язання практичної задачі» [13, 212]. Вірно, але таке визначення «відірвано» від легального визначення винаходу в ст. 1 Закону від 22 травня 2003 р. діючого на даний час. До речі, ознака «об'єктивно існуюче явище» взагалі відсутня в тексті ст. 1 цього Закону.

Проведемо порівняння: в СРСР родовим (і абсолютним) критерієм патентоздатності винаходу були, наприклад, «технічне рішення задачі» (1973 р. п. 21 Положення), а на даний час у Цивільному кодексі РФ [14] «технічне рішення» (2006 р. ст. 1359 ЦК РФ). Видовими (відносними) критеріями патентоздатності винаходу на даний час є: новизна, винахідницький рівень, промислова придатність. Встановлення видових критеріїв не викликає труднощів, на відміну від встановлення родового (і абсолютного) критерію патентоздатності винаходу. В. О. Жаров, Н. М. Мироненко, М. В. Паладій та інші, коментуючи ст. 1 названого вище Закону, не поділяють суттєві ознаки, з яких складається визначення винаходу, на родові і видові. Слід зауважити, що дане теоретичне питання має не лише теоретичне значення, а і суто практичне. Так, при експертизі заявки на предмет відповідності критеріям патентоздатності описаного в неї винаходу його родова ознака не протиставляється іншим технічним рішенням, оскільки вона є абсолютною. І, навпаки, видові ознаки (критерії) патентоздатності мають відносний характер, а тому оцінюються при протиставленні з іншими рішеннями (аналогами об'єктів).

Слід звернути увагу і на те, що В. О. Жаров, Н. М. Мироненко, М. В. Паладій та інші автори, коментуючи ч. 1 ст. 459 ЦК України «Придатність винаходу для набуття права інтелектуальної власності на нього» щодо відповідності її змісту до вимог

ст. 27 ТРІПС [15], ст. 52 ЄПК [16], правильно пишуть про те, що «винаходом може вважатися будь-який досягнутий людиною творчий результат, суть якого полягає в знаходженні конкретних технологічних або технічних засобів розв'язання задачі, що виникла у сфері практичної діяльності» [13, 212]. Автори не ставлять знак рівності між поняттями «технологічні» та «технічні» засоби. Тобто коментатори вважають, що поняття «технологія» та «техніка» — різні за змістом. Частина 1 ст. 459 ЦК України «Придатність винаходу для набуття права інтелектуальної власності на нього» за змістом сформульована так само, як і ст. 52 ЄПК «Патентоздатність», яка не дає легального визначення поняття «винахід». Відповідно до ст. 52 ЄПК, яка проголошує: «(1) Європейські патенти видаються на винаходи у всіх галузях техніки, які є новими...». Частина 1 ст. 459 ЦК України проголошує: «Винахід вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо він, відповідно до закону, є новим, має винахідницький рівень і придатний для промислового використання». Словосполучення винахід вважається «придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього» можна замінити на інше, — винахід вважається «патентоздатним», якщо він, відповідно до закону, є новим, має винахідницький рівень і придатний для промислового використання».

Тобто в даному випадку є юридико-технічна конструкція, за якою винахід в ЦК України характеризується лише через критерії патентоздатності (видові ознаки без визначення родової ознаки). Родова ознака винаходу знаходиться в ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі». Так не повинно бути з точки зору формальної логіки при визначенні того чи іншого поняття.

Легальне визначення винаходу через родову ознаку (загальну) та видові ознаки (через критерії його патентоздатності) повинно здійснюватися лише на рівні закону і між ними бути узгодженими. Не місце додатковим ознакам в

підзаконних актах, зокрема в Правилах складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель [10], без внесення відповідних змін в ЦК України і Закон.

Якщо видових ознак в ст. 459 ЦК України зазначено три: винахід є: новим, має винахідницький рівень і придатний для промислового використання, то «додаткова» четверта видова ознака, наприклад, отримання «технічного результату», не може бути розміщена в підзаконному акті (Правилах). Отже, діюча редакція визначення поняття «винахід» в Україні на рівні Закону такої вимозі, як «сорозмірність», не відповідає. Її застосування до аналізованого об'єкта «КП» не дозволить отримати достовірного результату. Не відповідає дана діюча редакція і вимозі бути визначенням ясним, оскільки дає підстави для різного, вільного тлумачення.

Але, перед тим як роботи конструктивні пропозиції щодо вдосконалення визначення поняття «винахід» в Україні, необхідно проаналізувати визначення поняття «винахід» на рівні підзаконних актів (Правила складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель) на предмет узгодження. Пункт 6.6.2 цих Правил проголошує: «У цьому розділі детально розкривають технічну задачу, на вирішення якої направлений винахід (корисна модель) та технічний результат, якого можна досягти при здійсненні винаходу (корисної моделі). Технічна задача, як правило, полягає у створенні об'єкта, характеристики якого відповідають заданим вимогам. Цим об'єктом може бути пристрій, спосіб тощо».

Аналіз свідчить про те, що в п. 6.6.2 Правил, які визначають суть винаходу (корисної моделі), введені дві (суттєві) ознаки, а саме: 1) ознака «технічна задача» — відсутня в ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» в редакції від 15 грудня 1993 р.; 2) ознака «технічний результат» — відсутня в ст. 7 цього Закону в редакції від 15 грудня 1993 р. («Умови патентоздатності винаходу, корисної моделі»), поряд з відомими ознаками

(новизною, винахідницьким рівнем, промисловою придатністю).

Можна вважати, що видова ознака «технічна задача» (із Правил) логічно впливає з родової ознаки «технологічне (технічне) вирішення» (із Закону в редакції від 1 червня 2000 р.), оскільки є відповідне посилання законодавця на те, що мається на увазі не будь-яке «технологічне вирішення», а саме (технічне). Але ознака «технічний результат» (із Правил), в ст. 7 Закону України, в редакції від 1 червня 2000 р., відсутня поряд з новизною, винахідницьким рівнем, промисловою придатністю.

Такі зміни проведено з метою узгодження патентного законодавства України з: 1) ст. 27 ТРІПС «Патентуемі об'єкти», за якою патенти видаються на «будь-які винаходи», незалежно від того, є продуктом / способом у всіх областях техніки* (технології**), при цьому мають новизну, винахідницький рівень і є промислово придатними та 2) ст. 52 ЄПК «Патентоздатність» згідно з якою європейські патенти видаються у всіх областях техніки (технології**), які є новими, промислово придатними і мають винахідницький рівень».

Виникає питання: наскільки п. 6.6.2 Правил, який містить терміни (ознаки) «технічна задача» та «технічний результат» логічно впливають з ст. 27 ТРІПС та ст. 52 ЄПК? При цьому спочатку слід звернути увагу на переклад з тексту оригіналу ТРІПС та ЄПК на українську, російську мови. Так, у виданні російською мовою в ч. 1 ст. 27 ТРІПС «Патентуемі об'єкти» ми читаємо: «во всех областях техники». Ця сама ч. 1 ст. 27 ТРІПС в перекладі на українську мову — «у всіх сферах технології». Між тим англійські слова «technique» (техніка) та «technology» (технологія) не є синонімами. Допустимо, що правильний переклад є слово «техніка», а не «технологія». Тоді редакція ст. 1 діючого Закону України — легальне визначення поняття винахід буде такою: «винахід — результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері техніки». Залишається відкритим питання щодо від-

повідності п. 6.6.2 Правил ч. 1 ст. 27 ТРІПС; ч. 1 ст. 52 ЄПК; ст. 1 та 7 Закону України.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна зробити такі висновки: 1). Легальне визначення поняття «винахід», яке сформульовано у ст. 1 діючого Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «винахід (корисна модель) — результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології» з точки зору формальної логіки є: а) «несорозмірним», оскільки навіть «програма для ЕОМ, як така», може бути визнана винаходом; б) «неясним», оскільки таке поняття можна вільно тлумачити. 2). Існує колізія між нормами ст. 1 та ст. 7 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та колом пунктів Правил складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель, зокрема, пп. 6.6.2, які вводять у визначення поняття «винахід» таку ознаку, як «технічна задача» та «технічний результат», що відсутні в даному Законі. 3). Ст.ст. 1, 7 діючого Закону України, коло норм «Правил», зокрема п.п. 6.6.2, та ст. 27 ТРІПС, ст. 52 ЄПК неузгоджені між собою щодо визначення поняття «винахід».

Ключові слова: винахід, комп'ютерна програма, технічний результат.

У статті досліджується визначення поняття через суттєві ознаки кожного з об'єктів, з яких складається комп'ютерна програма, які адекватно віддзеркалюють притаманні йому властивості, з якими закон може зв'язати певні правові наслідки в патентному праві.

В статье исследуется определение понятия через существенные признаки каждого из объектов, из которых состоит компьютерная программа, которые адекватно отражают присущие свойства, с которыми закон может связать определенные правовые последствия в патентном праве.

In article concept definition through essential signs of each of objects from which is investigated the computer program which adequately reflect inherent properties with which the law can connect certain legal consequences in a patent right consists.

Література

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-XII : зі змінами та допов. станом на 6 січ. 2004 р. [Електронний ресурс] // Голос України. — 1994. — 23 лют. — Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12.

2. Kuber A, *Computer-Programme und Software-Engineering in patentrechtlicher Sicht.* — Mitt., 1975. — N 6. — S. 101–107 ; Beier F. K. *Future Problems of Patent Law* // *International Review of Industrial Property and Copyright Law.* — 1972. — N 4. — P. 436. ; Мамофа И. Э. О правовом регулировании отношений по созданию и использованию алгоритмов АСУ // *Правоведение.* — 1975. — № 5. — С. 110–119 ; Мамофа И. Э. *Программа для ЭВМ как объект авторского права* // *Информатика и право.* — Л. : Наука, 1988. — С. 21–32 ; Гельб А. Б. *Правовые проблемы охраны в СССР изобретений-алгоритмов, относящихся к программному управлению устройствами вычислительной техники и технологическими процессами* / А. Б. Гельб, И. Э. Мамофа // *Социальные и правовые вопросы развития вычислительной техники и научно-технического творчества. Труды по социальным проблемам кибернетики. Ученые записки Тартуского государственного университета.* — 1989. — С. 112–125 ; Литвинов А. В. *Правовые вопросы охраны компьютерной информации* // *Советское государство и право.* — 1987. — № 8. — С. 84–88 ; Машуков В. М. *Компьютерное право : практ. руководство* / В. М. Машуков. — Л. : Аверс, 1998. — 256 с. ; Ладник В. *Доцільність і можливість охорони комп'ютерних програм нормами патентного права* // *Інтелектуальна власність.* — 2002. — № 9. — С. 12–16.

3. Жуков В. И. *Критерии охраноспособности объектов математического обеспечения ЭВМ* // *Информатика и право : сб. науч. тр.* — Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1988. — С. 33–43 ; Жуков В. И. *Програм-*

мные средства для ЭВМ. Проблемы правовой охраны // Вопросы изобретательства. — 1988. — № 11. — С. 18–22 ; Жуков В. И. Вопросы правовой охраны программного обеспечения ЭВМ // Вопросы изобретательства. — 1989. — № 11. — С. 21–26 ; Жуков В. Захист комп'ютерних програм: стара проблема, що очікує зовсім нового рішення // Інтелектуальна власність. — 2004. — № 7. — С. 21–26.

4. Кнаш В. Логика в правовом сознании : пер. с чеш. / В. Кнаш, А. Герлох ; общ. ред., вступ. ст. А. Б. Венгерова. — М. : Прогресс, 1987. — 312 с.

5. Кондаков Н. И. Логический словарь / Н. И. Кондаков. — М. : Наука, 1971. — 656 с.

6. Жеребкин В. Е. Логика / В. Е. Жеребкин. — Х. : Изд-во Харьк. ун-та, 1968. — 255 с.

7. Об утверждении положения об открытиях, изобретениях и рационализаторских предложениях и инструкции о вознаграждении за открытия, изобретения и рационализаторские предложения : Постановление Совета Министров СССР от 24 апр. 1959 г. № 435 [Электронный ресурс] // СП СССР. — 1959. — № 9. — Ст. 59472. — Режим доступа : www.libertarium.ru/patent-1959

8. Об утверждении положения об открытиях, изобретениях и рационализаторских предложениях : Постановление Совета Министров СССР от 21 авг. 1973 г. № 584 [Электронный ресурс] // СП СССР. — 1973. — № 19. — Ст. 109. — Режим доступа : www.libertarium.ru/patent-1973

9. Сборник методических рекомендаций по вопросам экспертизы изобретений / ВНИИ гос. пат. экспертизы. — М., 1985.

10. Правила складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель № 22 від 22.01.2001 (із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства освіти

і науки № 154 від 26.02.2004, № 223 від 14.04.2005) // Офіційний вісник України. — 2001. — № 9. — С. 382. — Ст. 386.

11. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 № 435-IV : зі змінами та доповненнями станом на 30 квіт. 2009 р. [Електронний ресурс] // Голос України. — 2003. — 12 берез. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15.

12. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 груд. 1993 р. № 3687-XII із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 1 черв. 2000 р. № 1771-III (Законом України від 01.06.2000 р. № 1771-III цей Закон викладено в новій редакції), від 21 груд. 2000 р. № 2188-III, від 10 січ. 2002 р. № 2921-III, від 4 лип. 2002 р. № 34-IV, від 15 трав. 2003 р. № 762-IV, від 22 трав. 2003 р. № 850-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 7. — Ст. 32). — Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3687-12

13. Право інтелектуальної власності : наук.-практ. комент. до Цивільного кодексу України / за ред. М. В. Паладія, Н. М. Мироненко, В. О. Жарова. — К. : Парлам. вид-во, 2006. — 432 с.

14. Часть 4 Гражданского кодекса Российской Федерации : от 18 дек. 2006 г. № 230-ФЗ : с изм. и доп. в ред. от 15.01.2009 г. [Электронный ресурс] // Российская газета. — 2006. — 22 дек. — Режим доступа : www.fips.ru/npdoc/law/gk4.NTM#1

15. Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) = Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності.

16. Европейская конвенция о международной патентной классификации (Париж, 19 декабря 1954 года) із змінами (05.10.1973: правка ст.52 внесена актом перегляду ЕПК від 29.11.2000 /2001/).